

HOE EN WANNEER BAD JEZUS, EN WAT KUNNEN WIJ DAARVAN LEREN?

Terwijl Mattheüs (Mt) en Marcus (Mc) vier keer vertellen dat Jezus bidt, spreekt Lucas (Lc), voor wie bidden een belangrijk thema is, elf keer over het bidden van Jezus.¹ Johannes (Joh) laat ik in deze bijdrage buiten beschouwing. In alle genoemde gevallen gaat het over het persoonlijke bidden van Jezus. Hij bidt vóór een belangrijke beslissing, verder wanneer mensen hem enthousiast willen bejubelen en hij het nodig vindt zich te bezinnen op wat zijn roeping dan is, een enkele keer uit dankbaarheid wanneer hij zelf erg enthousiast is, en tenslotte in tijden van crisis. Voordat we daar nader op ingaan, moet er eerst iets gezegd worden over Jezus' deelname aan de gangbare joodse gebedscultuur. In hoeverre heeft Jezus meegedaan aan het dagelijkse gebedsritme van de joden?

Deelname aan de joodse gebedscultuur

In de tempel van Jeruzalem werd driemaal daags gebeden: 's morgens, 's middags na het offer en 's avonds bij het sluiten van de tempelpoort. Buiten Jeruzalem deed men aan dit ritme mee door driemaal daags in de plaatselijke synagoge dezelfde gebeden te bidden. Aan deze officiële gebeden kon je deelnemen door ernaar toe te gaan of door je er privé bij aan te sluiten. Hoewel sommigen het waarschijnlijk achten dat Jezus zich bij dit dagelijkse ritme heeft aangesloten en dus driemaal daags de joodse gebeden bad, zijn anderen daar niet zo zeker van. In de evangelies wordt er in ieder geval niet over gesproken, tenzij je Lc 4:16: 'en volgens zijn gewoonte ging hij op sabbat naar de synagoge' in deze zin opvat. Wel wordt verteld dat hij kritisch stond tegenover de manier waarop sommigen aan het openbare gebed deelnamen. In Mt 6:5 zegt hij over mensen die rond de tijd van het middaggebed een druk punt opzochten om gezien te worden tijdens hun gebed: 'En wanneer je bidt, wees dan niet als de schijnheiligen; zij staan graag in de synagogen en op de hoeken van de straten te bidden, om op te vallen bij de mensen. Ik verzeker jullie, zij hebben hun loon al'. In Lc 18:9-14 neemt Jezus het op voor de tollenaar die achter in de tempel bleef staan en zijn ogen niet durfde op te slaan naar de hemel, tegenover de Farizeeër die zelf het middelpunt was van zijn eigen bidden. En in Mc 11:15-17 treedt hij op tegen mensen die van de tempel een markthal maken. Veel meer is er over de deelname van Jezus aan het officiële gebedsritme van Israël niet te zeggen. Als iemand zegt dat die deelname zo vanzelfsprekend was dat er niets over gezegd hoefde te worden, kun je daar ook weinig tegen in brengen.

Bidden om oriëntatie bij een belangrijke beslissing

In het evangelie van Lucas wordt enkele keren vermeld dat Jezus bidt vlak vóór een belangrijk gebeuren of een ingrijpende beslissing. Dat is allereerst het geval bij zijn doop in de Jordaan. Lc 3:21-22 schrijft:

Terwijl heel het volk zich liet dopen
en Jezus na zijn doop *in gebed* was,
gebeurde het dat de hemel zich opende
en de heilige geest
in lichamelijke gestalte als een duif
op hem neerdaalde
en een stem uit de hemel sprak:
'Jij bent mijn geliefde zoon,
een man naar mijn hart'.

Jezus sloot zich middels deze doop aan bij de oproep tot bekering van Johannes de doper (Lc 3:3). Dat hij daarna bidt, kan bij het gangbare doopritueel gehoord hebben. Tot wie hij bidt en wat hij bidt, wordt niet gezegd. De inhoud van zijn bidden mag je afleiden uit de daarop volgende visionaire ervaring. Want ik denk niet dat hij eerst bidt en daarna een visionaire ervaring krijgt. De visionaire ervaring is de inhoud van zijn bidden. De beschrijving

van dit visioen maakt zichtbaar dat Jezus zich geraakt en bewogen voelde om te gaan leven in het spoor van degenen die in de joodse traditie dienstknecht, profeet, zoon van God heten (ps 2:7; Jes 42:1).

Bidden betekent hier: in stilte, zonder woorden, open staan voor en uitstaan naar de beweging van de geestkracht in hem, en tegelijk luisteren naar de stem die hem zegt wat die geestgegrepenheid betekent: zoon van God worden zoals de traditie dat bedoelt: 'het recht op aarde vestigen en het geknakte riet niet breken, blinde ogen openen en gevangenen bevrijden'(Jes 42:3-4.7). Het is 'ja' zeggen op een mystieke doorbraakervaring in de vorm van een visionaire ervaring waarin hem gevraagd wordt om met het geziene en gehoorde in het visioen op weg te gaan als met een van God komende roeping.

Wat er volgens het doopverhaal met Jezus gebeurt terwijl hij in gebed was, is hetzelfde als wat Martin Buber zegt over wat 'openbaring' is:

De werkelijkheid is dat wij ontvangen wat wij ervoor niet hadden, en het zo ontvangen, dat we weten: het is ons gegeven...De mens ontvangt, en hij ontvangt niet een inhoud, maar een tegenwoordigheid, een tegenwoordigheid als kracht...onuitsprekelijke bevestiging van zin. Zij is gewaarborgd. Niets, niets kan meer zinloos zijn...Je weet de zin niet aan te tonen...je hebt geen formule en je hebt geen beeld voor haar, en toch is ze voor jou zekerder dan de gewaarwordingen van je zinnen...Niet verklaard – dat kunnen wij niet – slechts gedaan wil ze door ons worden.²

Dat Jezus in de beschrijving van Lucas in Lc 6:12-15 bidt vóórdat hij twaalf leerlingen aanstelt tot apostelen, en dat hij ook bidt vóórdat hij in Lc 11:1-4 zijn leerlingen het (verkorte) onzevader leert bidden, geeft vooral aan dat Lucas in de jaren 70-80 er groot belang aan hecht dat het onzevader en het instituut van de twaalf apostelen gezien worden als afkomstig van Jezus zelf, die er Gods zegen over heeft afgesmeekt. Tegelijk stelt hij op deze manier Jezus voor als iemand die zich vóór belangrijke gebeurtenissen en beslissingen opnieuw oriënteert en ijkt op God als de bron van zijn inspiratie en weg.

Dat bidden voor Jezus een opnieuw zoeken van de juiste oriëntatie is, wordt ook voelbaar in de context van de vraag 'wie zeggen de mensen dat ik ben?'(Lc 9:18-22). De context daar luidt: 'Eens was hij aan het bidden, alleen zijn leerlingen waren bij hem. Hij stelde hun de vraag: wie zeggen de mensen dat ik ben?'. De correctie ('De mensenzoon moet veel lijden') die Jezus aanbrengt op het antwoord van Petrus ('De messias van God') houdt in dat Jezus zich ervan bewust wordt dat zijn roeping wellicht een andere weg gaat dan hij aanvankelijk in zijn visionair enthousiasme na zijn doop had verwacht. Het gesprek met zijn leerlingen over de vraag 'Wie zeggen de mensen dat ik ben?' zou wel eens de feitelijke inhoud kunnen zijn van zijn overigens woordeloze bidden waarmee deze passage begint. Bidden lijkt dan te betekenen: ervoor leren kiezen dat 'messias (gezalft) van God' worden een gewelddadige dood met zich mee kan brengen, en dat dat dus de feitelijke inhoud gaat worden van het roepingsvisioen na de doop in de Jordaan. Onmiddellijk hierna volgt dan ook in 9:22 de eerste lijdensaankondiging, en de tweede in 9:44, na de zogenaamde gedaanteverandering in het hetzelfde hoofdstuk 9:28-36, waar hij ook bidt en met Mozes en Elia over zijn heengaan spreekt, waarover straks meer.

Bidden als bezinning op zijn roeping

Enkele keren trekt Jezus zich terug op een eenzame plek omdat de mensen zó enthousiast zijn over zijn woorden en daden dat ze proberen hem bij zich te houden. Dat is het geval na de genezing van de schoonmoeder van Petrus (Mc 1:35) en na de wonderlijke spijziging (Mt 14:23). Tussen de genezing van een melaatse en die van een lamme maakt Lucas een opmerking (5:15-16) die suggereert dat het een gewoonte van Jezus was om zich na genezingen en toespraken terug te trekken op eenzame plekken om er te bidden.

's Morgens vroeg, het was nog helemaal donker,

stond hij op, ging naar buiten,
naar een eenzame plaats
en bleef daar bidden.
En Simon en de anderen gingen hem na,
en ze vonden hem en zeiden hem:
'Iedereen zoekt je'
(Mc 1:35-36; verg. Lc 4:42).

En toen hij de mensen had weggestuurd,
ging hij de berg op,
hij alleen.
Toen het avond geworden was,
was hij daar nog alleen.
(Mt 14:23; Mc 6:46-47).

In steeds wijdere kring werd er over hem gesproken
en grote volksmenigten kwamen samen
om naar hem te luisteren en van hun zwakheden genezen te worden;
maar hij trok zich telkens terug op eenzame plekken
en ging er bidden.
(Lc 5:15-16; verg. Mc 1:45).

Ook in deze teksten wordt niet gezegd wat Jezus bidt. De context suggereert een tegenstelling tussen de zich opdringende mensen aan de ene en de zich terugtrekkende Jezus aan de andere kant. De leerlingen lijken aan de kant van de mensen te staan: 'iedereen zoekt je' (Mc 1:37), m.a.w.: 'Kom toch terug'. Jezus maakt zich los van de leerlingen en van de mensenmassa en zoekt een plek om alleen te zijn en te bidden. Voelt hij het gevaar om ingepakt te worden? Blijkt hij niet ongevoelig voor faam en applaus? Is dit een concrete invulling van de beproeving om van stenen brood te maken ten eigen bate? Dit soort vragen lijken mij binnen de gegeven context de inhoud te kunnen zijn van zijn bidden in de eenzaamheid.

Bidden is dan een bezinning op wat je aan het doen bent, en op wat je wilt met het oog op je oorspronkelijke roeping. Ook al wordt niet verteld wat Jezus bidt, Marcus zegt wel wat het resultaat ervan is: 'Laten we ergens anders heengaan' (Mc 1:38). Met andere woorden: 'Laat je niet inpakken en weersta de verlokkingen van de goede naam en faam'.

Bidden als een bezinning op de vraag hoe het met de weg van je roeping verder gaat, speelt ook in Mt 14:13. Daar trekt Jezus zich terug na het horen van het bericht dat Johannes de Doper op last van Herodes is onthoofd. 'Toen Jezus dat hoorde, week hij vandaar met een boot uit naar een eenzame plek om alleen te zijn'. Omdat Johannes zich kritisch had uitgelaten over de leefwijze van Herodes was hij gevangen genomen (Lc 3:18-20). Dat was toen voor Jezus aanleiding geweest om uit te wijken naar Galilea en daar met zijn prediking te beginnen (Mt 4:12-17; Mc 1:14-15). Het ligt voor de hand dat Jezus zich nu na de moord op Johannes bedreigd voelt en zich in de eenzaamheid bezint op zijn eigen roeping als profeet en op wat hem nu te doen staat. Alleen zijn op een eenzame plek betekent hier feitelijk dat Jezus zich erop bezint of hij op de ingeslagen weg doorgaat, ook als het gevaarlijk wordt.

Bidden uit dankbaarheid

Op dat uur jubelde hij het uit in de heilige geest en zei:
'Ik dank je, Vader, Heer van hemel en aarde,
dat je dit verborgen hebt voor wijzen en verstandigen,
en het onthuld hebt aan eenvoudigen.
Ja, Vader, zo was het goed in jouw ogen'.

(Lc 10:21)

In deze tekst jubelt Jezus het uit van dankbaarheid omdat de tweeënzeventig leerlingen zojuist opgetogen zijn teruggekomen van hun zending (Lc10:17). De wijzen en verstandigen, van wie Jezus zich afkeert, zijn de religieuze leiders en schriftgeleerden die hem in Chorazin, Betsaïda en Kafarnaüm hadden afgewezen (10:12-15). Zij menen het allemaal te weten en staan niet meer open voor een nieuwe benadering van de religieuze traditie, zoals Jezus dat wel deed. Aan de opgetogenheid van zijn leerlingen ziet Jezus dat zij begrijpen en aanvoelen waar het hem om gaat. Ze zijn als kinderen die nog leergierig zijn en een open oor en oog hebben voor het nieuwe dat zich in Jezus aandient. In de beleving van Jezus is het de Vader zelf die dit mogelijk heeft gemaakt. Feitelijk jubelt hij het uit, omdat hij in zichzelf de geestkracht van de Vader ervaart als de bron van wat hij zelf als zijn roeping en opgave ziet. Omdat dit ook bij zijn leerlingen blijkt over te komen, dankt hij de Vader en prijst hij zijn leerlingen gelukkig:

Gelukkig de ogen die zien wat jullie zien...
Velen hadden willen zien wat jullie zien,
en ze hebben het niet gezien,
en hadden willen horen wat jullie horen,
en ze hebben het niet gehoord.
(Lc 10;24)

In dit dankgebed horen we wel wat Jezus bidt, zoals dat verder alleen nog het geval is bij zijn bidden op de Olijfberg en aan het kruis.

In gesprek met Mozes en Elia

Een vierde aspect van Jezus' bidden is zijn bidden in tijden van crisis, wanneer zijn roeping ernstig onder druk komt te staan. We komen dat tegen in het verhaal over de zogenaamde 'gedaanteverandering' waar hij in gesprek gaat met Mozes en Elia over zijn heengaan (Lc 9:28-36), op de Olijfberg (Lc 22:39-46) en wanneer hij aan het kruis hangt (Lc 23:34 en 46).

Ongeveer acht dagen na deze woorden gebeurde het dat Jezus Petrus, Johannes en Jakobus met zich meenam en de berg opging om er te bidden. En onder het bidden ging zijn gezicht er anders uitzien.
(Lc 9:28-29)

Het verhaal over de gedaanteverandering op de berg moeten we lezen tegen de achtergrond van het lijden en de dood van Jezus. De eerste lijdensaankondiging gaat er onmiddellijk aan vooraf (9:22-23) en de tweede volgt nog in hetzelfde hoofdstuk (9:44-45). Deze twee lijdensaankondigingen markeren een omslag in Jezus' leven. Hij wordt zich ervan bewust dat de conflicten die hij opriep (zie Lucas 4-6) wel eens op een gewelddadig einde zouden kunnen uitlopen. Farizeeën en schriftgeleerden zoeken naar een gelegenheid om iets tegen hem te kunnen ondernemen (Lc 6:7.9). Deze weerstand op leven en dood dwingt hem tot een keuze: gaat hij door op deze conflictueuze weg met alle risico's vandien of geeft hij het op? Het is de vraag naar de trouw aan wat hij tot dan toe als zijn roeping zag. In deze gemoedsgesteldheid gaat hij de berg op om er te bidden. 'En onder het bidden', zo staat er, 'ging zijn gezicht er anders uitzien' (9:29). Dan volgt het visionaire tafereel waarin Jezus in gesprek is met Mozes en Elia over zijn heengaan, dat wil feitelijk zeggen: over zijn dreigende dood. Het visioen maakt ook hier zichtbaar wat de inhoud van Jezus' bidden is. Hij gaat met de grote vertegenwoordigers van Wet en Profeten in gesprek om inspiratie en oriëntatie te vinden bij zijn keuze. Als geen ander waren Mozes en Elia in de joodse traditie immers de godsmannen die doorheen de dorheid en leegte van de woestijn, en doorheen

vertwijfeling, teleurstelling en ontmoediging op de berg tot een godsontmoeting waren gekomen (Ex 24:15-18; 1Kon 19:8-9).

Bidden is hier voor Jezus: zich opnieuw oriënteren op de Bron van zijn oorspronkelijke inspiratie en in gesprek gaan met inspirerende figuren uit zijn eigen religieuze traditie die voldoende kracht uitstralen om de Bron in hem opnieuw te laten stromen. Dit gesprek is de inhoud van zijn gebed. Het zoeken naar die Bron is zijn bidden. Doorheen het zoeken straalt hij uit wat hij zoekt: de aanwezigheid van Gods geestkracht.

Laat niet mijn wil gebeuren maar die van Jou

Een volgende kritische situatie is zijn strijd in de Hof van Olijven:

Ter plekke gekomen zei hij tegen hen:

‘Bid dat je niet in de beproeving ten onder gaat’.

En hij maakte zich van hen los tot op een steenworp afstand, viel op zijn knieën, en bad met de woorden:

‘Vader, als je wilt, neem dan deze beker van mij weg.

Maar laat niet mijn wil gebeuren,
maar die van Jou’.

(Lc 22:40-42)

Op de Olijfberg is de angst voor de dreigende moord op hem indringend aanwezig: ‘Vader, als je wilt, neem dan deze beker van mij weg’, bidt hij. Behalve de angst voor de dood, hoor ik in zijn bidden ook de angst dat hij de uiterste consequentie van wat hij tot dan toe als zijn roeping zag, niet aan zal kunnen. Wanneer hij daarop bidt: ‘Maar laat niet mijn wil gebeuren, maar die van Jou’, dan roept hij niet gedwee een goddelijke wilsbeschikking over zich af, maar verwoordt hij zijn verlangen om trouw te kunnen blijven aan zijn roeping, ook als dat hem het leven kan gaan kosten. Biddend probeert hij houvast te vinden bij Degene die hij als een Vader heeft ervaren en die hem tot dan toe met zijn geestkracht heeft bezielde en bewogen. Hij bidt dat hij trouw mag blijven aan wat hij in zijn leven als ‘de wil van de Vader’ heeft leren verstaan. In de Hof van Olijven geeft hij zich meer biddend en smekend dan heldhaftig over aan wat deze trouw de komende uren van hem kan gaan vragen. Als Lucas dan vertelt dat ‘zich een engel aan hem liet zien om hem vanuit de hemel te sterken’ (22:43), dan beeldt hij daarmee in de vorm van een visioen uit dat Jezus precies in die overgave een kracht heeft gevoeld die hem in staat stelde om op te staan en verder te gaan, en dat die kracht door Jezus ervaren is als een kracht ‘uit de hemel’.

Bidden is hier: de bereidheid voelen om zich over te geven aan wat onontkoombaar lijkt. Of moet je zeggen dat bidden hier de ervaring is dat het je gegeven wordt om je in zo’n uiterste situatie te kunnen overgeven? Is dat dan een ervaring van Gods aanwezigheid? Een godsontmoeting? Voor even?

Loslaten en overgeven, niet-weten en toch blijven verlangen

Aan het kruis met de dood voor ogen heeft Jezus voor zijn laatste bede volgens de synoptische evangeliën teruggegrepen op de traditie van de psalmen. Volgens Mc 15:34 en Mt 27:46 is dat vers 2 uit psalm 22: ‘Mijn God, mijn God, waarom heb Je mij in de steek gelaten?’. In Lc 23:46 is het vers 6 uit psalm 31: ‘Vader, in jouw handen leg ik mijn geest’. Volgens Joh 19:30 waren zijn laatste woorden: ‘Het is volbracht’, een formulering uit de theologie van de Johannesgemeente. Dit verschil tussen de evangelisten doet vermoeden dat er geen eenduidige laatste woord van Jezus bekend is maar dat iedere schrijver vanuit zijn eigen visie op Jezus de laatste woorden heeft ingevuld.

Marcus en Matteüs leggen daarbij in eerste instantie sterk de nadruk op de god-verlatenheid van Jezus. Dat moeten we serieus nemen. Jezus heeft deze eenzaamheid en ontmoediging niet weg kunnen redeneren met het idee dat hij over drie dagen zou verrijzen. Bij Johannes en vooral bij Lucas horen we meer de overgave en het vertrouwen. De visie van Marcus en

Matteüs hoeft hiermee niet in tegenspraak te zijn. Want psalm 22 ademt weliswaar een sfeer van uiterste god-verlatenheid, maar eindigt uiteindelijk toch niet in vertwijfeling en wanhoop. De psalmist blijft in zijn doodsangst luisteren naar signalen van de Levende en geeft zich daar vanuit het donker uiteindelijk toch aan over. Voor Johannes is die overgave een volbrengen van een roeping, voor Lucas het teruggeven van de geestkracht aan de Vader die hij altijd had ervaren als de Bron en Gever van zijn inspiratie. Voor Marcus is de manier waarop Jezus stierf een teken dat hij tot het uiterste zijn roeping heeft waargemaakt om dienaar en zoon van God te worden:

Toen de honderdman die tegenover hem stond,
zag dat hij op deze manier de geest gaf,
zei hij:
'Inderdaad, die man was zoon van God'.
(Mc 15:39)

Wat is het bidden van Jezus op het kruis geweest? Misschien zoiets als: met woorden uit je eigen religieuze traditie jezelf loslaten en overgeven aan het Geheim in het Verborgene, dat je ervaart als wijkend in afwezigheid, maar waarnaar je in niet-weten en toch verlangen blijft uitstaan...

Hij trok zich terug om te bidden

De nog al eens gemaakte opmerking dat Jezus zich vaak terugtrok om in de stilte en de eenzaamheid te bidden, suggereert in zijn algemeenheid meer dan het aantal en de inhoud van de betreffende teksten toelaten. Jezus ging niet zomaar vaak bidden. Hij trok zich terug om te bidden wanneer er in zijn leven dingen gebeurden die om bezinning vroegen: vóór een belangrijke beslissing, wanneer hij zich wilde bezinnen op zijn roeping en voor de vraag stond hoe verder te gaan, wanneer hij zich dankbaar voelde, en tenslotte wanneer hij in een crisis terecht kwam. Jezus zoekt de stilte en de eenzaamheid op om zich opnieuw te oriënteren op de oorspronkelijke Bron van zijn inspiratie, en om zich in het licht daarvan af te vragen welke gevolgen een nieuwe situatie of gebeurtenis heeft voor het verstaan van zijn roeping. Daarvoor gaat hij, volgens de evangelisten, te rade bij zijn eigen religieuze traditie: bij teksten uit de psalmen en bij profeten als Jesaja, bij figuren als Mozes en Elia. Daar zoekt hij de inspiratie en de kracht om trouw te blijven aan wat hij in de nieuwe situatie als zijn roeping verstaat. Op die manier zoekt hij biddend zijn weg.

Van het bidden van Jezus kun je leren dat bidden vaak meer een innerlijk proces van zoeken is dan het formuleren van welgekozen woorden. Bidden heeft alles te maken met het beleven van wat je als je roeping ziet. Zoeken en tasten, twijfelen en niet weten hoe je verder moet, met of zonder woorden, in stilte en eenzaamheid, of in gesprek met geestverwanten, is bidden in de bijbelse zin van het woord. Bidden is een existentieel gebeuren dat blijft cirkelen rond de religieuze bron van je leven, ook al is vaak niet duidelijk te verwoorden wie of wat die Bron is, en of, en zo ja, hoe je die zult aanspreken. Bidden is: georiënteerd blijven op en contact blijven zoeken met dat wonderlijke Geheim dat je tot op de dag van vandaag inspireert en gaande houdt.

Noten

¹ Matteüs 14:23; 11:25-27; 26:36-46; 27:46. Marcus 1:35; 6:46; 26:36-46; 27:46. Lucas 3:21; 5:16; 6:12; 9:18; 9:28-29; 10:21; 11:1; 22:32; 22:41-45; 23:34; 23:46.

² M.Buber, *Ik en Jij*, par.60, in: K. Waaijman, *De mystiek van ik en jij*, Utrecht 1976, 230-232.

Deze lezing verscheen eerder als artikel in *Speling* 2004, jrg. 56, nr.3 over 'Zoeken naar God', op p. 43-50 onder de titel: 'Bidden in het leven van Jezus'.

dr. Jo Tigcheler, karmeliet